

آیه در برابر معجزه؛ مقایسه دو گفتمان قرآنی و پساقرآنی

سید هدایت جلیلی^۱، زهره سادات موسوی^۲

۱- استادیار دانشگاه خوارزمی، jalilish@gmail.com

۲- کارشناس ارشد قرآن و حدیث، zsadatmusavi@gmail.com

چکیده

بیشتر قرآن پژوهان اذعان دارند که در قرآن، اصطلاح معجزه نیامده است و جای آن، آیه و بینه و برهان و... آمده است و قبول دارند اندیشه اعجاز پس از قرآن بسط بیشتری یافته و مسائل بیشتری را در دل خود طرح کرده است، اما این گونه تفاوت‌ها را چندان ژرف و بنیادین و درخور توجه و حساسیت نمی‌بینند. حقیقت آن است که تفاوت و تحول میان اندیشه قرآنی و پساقرآنی در باب اعجاز قرآن در حد تفاوت گفتمانی است. مهم‌ترین و اصلی‌ترین شاخصه جهان‌نگری قرآن، آیت‌اندیشی است. در این جهان‌نگری همه هستی حتی رخدادهای اعجاز آمیز آیه و نمود پروردگار است؛ اما در گفتمان پساقرآنی این جهان‌نگری در پس‌زمینه اندیشه‌ها و نظریه‌های اعجاز حضور ندارد و جای آن را گفتمان جدلی کلامی پر کرده است و عنوان «معجزه» بسیار متناسب و سازگار با گفتمان جدلی کلامی است. آیات در گفتمان قرآنی، کارکردی توحیدی و خداشناسانه دارند؛ تجلی اسما و صفات خداوند هستند اما معجزات در گفتمان پساقرآنی، در ذیل نبوت طرح می‌شوند و کارکردشان اثبات صدق نبی است و این، چرخش مهم و معناداری است. گفتمان قرآنی، با عنایت به موقعیت تاریخی و شرایط مخاطبان، دغدغه توحیدی داشت و مسئله اصلی آن توحید و ربوبیت بود؛ اما گفتمان پساقرآنی، با عنایت به ظهور نبوت جدید و دغدغه

شکل‌گیری و تثبیت و گسترش دین جدید و چالش با ادیان و نبوت‌های پیرامونی و پیشین، طبیعی است که امکانات، ظرفیت‌ها و توجه خود را به مقوله نبوت و کتاب معطوف و متمرکز کند. از این‌رو، در چنین هنگامه‌ای هیچ مناقشه در خور توجهی در باب توحید رخ نمی‌دهد که لازم آید آیات و نمودهای بی‌شمار خداوندی را پیش چشم منکران بیاورند. لذا اندیشه اعجاز برای تثبیت نبوت و دین جدیدی به کار گرفته می‌شود و در این بستر تاریخی، قرآن معجزه پیامبر خاتم یا معجزه ختمیه قلمداد می‌شود. آشکار است که به لحاظ تاریخی گفتمان پساقرآنی در باب اعجاز، مسبوق و متأخر از گفتمان قرآنی در باب اعجاز است. با این حال، از آن رو که ذهنیت غالب و حاکم در سپهر باور مسلمانان، از آن گفتمان پساقرآنی است، بهتر آن است که اندیشه اعجاز در گفتمان پساقرآنی را به اجمال مرور کنیم، آن‌گاه شاخصه‌های اعجاز در گفتمان قرآنی را بیان کرده و در گام نهایی، نشان دهیم این دو گفتمان چه تفاوت‌های چشم‌گیری دارند.